جامعة القدس
Al-Quds University

TS
TURKISH STUDIES

2018
INCSOS

2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES
المؤتمر الدولي للعلوم الاجتماعية

23-25 MART 2018 KUDÜS / MARCH 23-25, 2018 JERUSALEM / القدس .2018.25-23 مارس

BİLDİRİLER

2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES
المؤتمر الدولي للعلوم الاجتماعية

23-25 MART 2018 KUDÜS / MARCH 23-25, 2018 JERUSALEM / القدس 23-25.2018. مارس

Son Çağ Yayınları

Editörler:
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR
Dr. İbrahim ÖZEN
Arş. Gör. Muhammet Raşit MEMİŞ
Arş. Gör. Halil İbrahim DOĞAN
Arş. Gör. Rukiye Aysun İNAN
Arş. Gör. Maşallah NAR
Arş. Gör. Tuba ÖZEN

Birinci Baskı: Eylül 2018

Baskı: Son Çağ Matbaacılık

ISBN: 978-605-2130-53-7
Sertifika No: 25931

Adres: İstanbul Caddesi,
İstanbul Çarşısı, No: 48/48-49
İskitler/ ANKARA
Tel: 0312 341 36 67

MEVLEVİ MUSİKİSİ - MEVLEVİ AYİNLERİ

Emrah HATİPOĞLU[*]

Mevlevîlik'de Mûsikî ve İlk Mevlevî Âyînleri

Mevlevî Âyînleri, Hz. Mevlânâ'nın (1207-1273) vefatından sonra onun yolundan ilerleyenlerin kurduğu "Mevlevîlik" tarikatında ortaya çıkan ürünleridir. Büyük bir ihtimalle kısmen Sultan Veled (1226-1312) ve kısmen oğlu Ulu Ârif (1272-1320) veya Âbid Çelebi'lerden (v.1498) birinin şeyhliği sırasında düzenlenmiştir.

En eski Mevlevî Âyînleri Pencgâh, Dügâh(-ı Kadîm) ve Hüseynî makamlarından bestelenmiştir. Bestekârları bilinmediğinden âyîn mecmualarındaki kayıtlarda "Beste-i Kadîm" ismiyle yazılmıştır. Farklı rivayetlere göre bu üç ayinin bestekârı; Abdülkâdir Merâgî (v.1435), Molla Câmî (1414-1492), Abdülkâdir'in oğlu Abdülaziz veya torunu Mahmûd olarak düşünülse de araştırmalar sonucu bu kesinleşememiştir. Fakat bu âyînlerden birinde Câmî'nin bir güftesi bulunduğu için Rauf Yekta Bey'e (1871-1935) göre; bu besteler tahminen 1440 lardan sonra bestelenmişlerdir.

Yine Rauf Yekta Bey'in tahminine göre; XV. asırda Konya ve Karahisâr tekkelerinde yapılan Mevlevî Âyînleri'nin heyecanı ve görkemi hakkında pek çok açıklama vardır. Mevlevî törenlerinde Mevlânâ'nın gazellerinden, rubailerinden mesnevîsinden seçilmiş bazı parçaların bugün tamamen unutulmuş bestelerine bir şekil ve nizam vermiş ve Beste-i Kadîm'leri tanzim etmiş bir bestekârın varlığını kabul etmekten başka bir çare görülmemektedir.[1]

[*] Dr. Öğr. Üyesi Gazi University, El-mek: emrahhatipoglu@gazi.edu.tr

[1] İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlevi Ayinleri, Altıncı Cild, İstanbul, 1934, Önsöz

Mevlevî Âyînleri'nde Kullanılan Güfteler

Mevlevî Âyîni bestelerinde şiirler Farsça, Türkçe ve Arapçadır. Fakat eserin ana bölümleri Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî, Dîvân-ı Kebîr veya Rubâiyyat'ından alınmış Farsça şiirlerden bestelenir. Bunun yanında, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi ve Molla Câmî gibi bazı Mevlevî şairlerin şiirlerine de yer verildiği görülmektedir.

Mevlevî Âyînleri'nin Sayısı

Bestelendiği asrı bilinen iki âyîn; Kûçek Derviş Mustafa Dede'ye (v.1684) ait Bayâtî ve Buhûrîzâde Itrî Efendi'ye (v.1711) ait Segâh Mevlevî Âyînleri'dir. Bu sebeple âyînleri; XVII. asır öncesi ve XVII. asır sonrası olmak üzere iki döneme ayırabiliriz.

XVII. asır öncesi kabul edilen besteler; Beste-i Kadîm adı altında üç adettir. XVII. asır sonrasında 1925 yılında Mevlevî dergâhlarının kapatılmasına kadar olan zamanda bestelenmiş 43 adet ayin tespit edilmiştir. Bunların dışında sonraki dönemlerde bestelenmiş âyîn sayısı 50'yi geçkindir. Bu âyînlerin çoğu âyîn geleneği bakımından duygu ve işleyişe aykırı bulunduğu ve icra edilmediği için pek dikkate alınmamaktadır.

Mevlevî Âyînleri'nin Önemi

Türk bestekârlarının tarihine bakıldığı vakit en meşhurlarının Mevlevî olduğu anlaşılmaktadır. İlk akla gelen isimler; Nâyî Osman Dede (v.1729), Buhûrîzâde Itrî Efendi (v.1711), Hammâmîzâde İsmâil Dede (v.1846), Nâsır Abdülbâkî Dede (v.1821) ve klasik dönemin son temsilcisi Zekâî Dede (v.1897)'dir. Bu meşhur bestekârlar Mevlevî Âyîni bestelemeye zaman harcamışlar ve ustalıklarını göstermeye çalışmışlardır.

Usta-Çırak ilişkisiyle sürdürülen Türk mûsikîsi eğitiminde, mûsikînin inceliklerini öğretmek maksadıyla Mevlevî Âyinleri'nin öğrenilmesi, her zaman üstadlar tarafından tavsiye edilmiştir.[2] Türk mûsikîsinin ana yapısını oluşturan ve eğitimde önem verilen temel unsurlardan biri de "Üslub" dur. Türk mûsikîsi eğitimi veren kurumlarda, üslubun kazandırılması din dışı klasik eserlerimizin yanında Mevlevî Âyînleri sayesinde gerçekleştirilmektedir.

[2] İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlevi Ayinleri, Altıncı Cild, İstanbul, 1934, özsöz

1925 tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla[3] Mevlevîhânelerin faaliyetlerine de son verilmiş ve törenler 1950 yılına kadar yapılmamıştır.[4] Fakat arada kalan 25 yıllık sürede ve sonrasında bestekârlar Âyîn formunda eserler vermeye devam etmişlerdir. Mevlevî Âyînleri Türk mûsikî camiasında o kadar önemlidir ki, halen katkı düşüncesiyle veya bestekârlığı ispat maksadıyla yapılmış Âyîn besteleri bulunabilmektedir.

Mevlevî Âyîni İcracıları ve Kullanılan Sazlar

Âyîn icrasını "Mutrib" denilen topluluk yapar. Bu topluluk ses ve saz olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu topluluğun ana sazı Ney'dir. Bunun yanında Kânun, Tanbûr, Rebâb, Kemençe gibi sazlar eklenir. Usûl gidişatını koruma ve ritmik düzeni sağlama amaçlı kullanılan vurmalı saz Kudüm'dür. Kudüm'e Daire ve Halîle sazları ile eşlik edilir.

Neyzenlerin başında "Neyzen Başı", Âyinhanların yani ses icracılarının başında "Kudümzen Başı" bulunur. Kudümzen Başı merasimi yönetir ve icranın doğru bir akışta devam edilmesini sağlar.

Mevlevî Âyînleri'nin Yapısı, Usûl ve Makâm Zenginliği

Zamanla Mevlevî törenlerde "Mevlevî Âyînleri" olarak adlandırılan ve her bölümüne "Selâm" adı verilen dört bölümlük besteler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu selâmların veya bölümlerin dışında âyîn için özel olarak bestelenen ve birinci selâmın başında icra edilen "Peşrev" formunda saz eseri bulunur. Yine dördüncü selâmın sonunda Son Peşrev ve Son Yürük Semâî adı altında icra edilen iki saz eseri vardır.

Türk mûsikî sanatının alt yapısını oluşturan en önemli üç unsur; Usûl, Makâm ve Üslûb'dur. Uzun bir süreye sahip olan Mevlevî Âyînleri, kendine has üslûbu olan Usûl ve Makâm zenginliğine sahip önemli bestelerdir.

Türk mûsikîsinde "usûl"; eski anlamıyla mûsikî veznidir. Bunun yanında bir bakıma ölçü demektir. Darbların yani vuruşların

[3] http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf
[4] Özalp, Nazmi, Türk Mûsikîsi Beste Formları, TRT Yayınları, Yayın No: 239, Ankara, 1992, s.49

belli bir kalıpla belli bir sınıra kadar düzenlenmesidir. Başka bir ifadeyle kalıp halinde tespit edilmiş ölçüdür.[5]

Makâm ise belli bir seyre sahip yani başlangıç, merkez ve karâr perdeleri belli olan veya belli bir seyre sahip olan ezgidir. Makâmların bir araya gelmesi ile terkîbler yani birleşimler oluşur. Biz bugün bunları "Müfred veya Basit" makâmlar ve "Mürekkeb veya Birleşik" makâmlar olarak isimlendiriyoruz.

Türk mûsikîsinde "geçki sanatı" denilen bir durum vardır ki bu sanat; makamlara hakim olmayı ve makamlar arasındaki geçişlerin ustalıkla yapılmasını anlatır. Geçki sanatı, Mevlevî Âyînleri'nde sıklıkla şahit olduğumuz bir durumdur. Bu sebeple de pek çok makâmın âyîn içinde kullanılması gerçekleşmiş olur.

Dört selâma sahip Mevlevî Âyînlerinin başında, Âyîn'in makâmına ait ve içinde makâm geçkilerini bulunduran bir Ney taksîmi, hemen ardından yine Âyîn'in makâmında bir saz eseri icra edilir. "Peşrev" adı verilen bu eserler "Hâne" adı verilen dört bölümden ve her Hâne'nin sonunda çalınan ve adına "Mülâzime" adı verilen bölümün de eklenmesiyle toplam beş bölümden oluşur. Genel olarak Devr-i Kebîr usûlüyle bestelenirler.

Birinci Selâm'da genel olarak 14 zamanlı Devr-i Revân usûlü kullanılır. Bunun yanında Ağır Düyek ve Düyek usûlleri de kullanılmıştır. Âyîn'e adını, bu selâmın bestelendiği makâm ismi verir. Misal olarak Birinci Selâm, Rast makâmıyla yazıldıysa Âyîn'nin adı: Rast Mevlevî Âyîni'dir. Birinci selâm'a girilmeden yine Ney sazıyla kısa bir ara taksim yapılır.

İkinci Selâm, her zaman 9 zamanlı Ağır Evfer usûlü ile bestelenmektedir. İstisna olarak bir eserde 10 zamanlı Ağır Aksak Semâî usûlü tercih edilmiştir.

Üçüncü Selâm'a Devr-i Kebîr, Frenkçin veya nadiren Düyek ve Evsât usûlüyle girilir. Bu usûllerin uygulamasından sonra Aksak Semâî usûlüne geçilir ve en sonunda Yürük Semâî usûlüyle üçüncü selâm bitirilir. Üçüncü selâm heyecan bakımından önemli bir öneme sahiptir. Bu heyecan o kadar yücedir ki; Mevlevîlerce üçüncü selâm; insanın hayranlık duygusunun aşka dönüşmesini ve vuslatı simgeler.

[5] Arel, H.S., Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri, Hz. Onur Akdoğu, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.70

Dördüncü Selâm'da, yine ikinci selâmda olduğu gibi Ağır Evfer Usûlü kullanılır.

Selâmlar bittikten sonra Düyek usûlüyle bir Peşrev ve hemen ardından Yürük Semâî usûlüyle Son Yürük Semâî icra edildikten sonra mûsikî son bulur.

Sonuç

Mevlevî Âyînleri Usul ve Makâm zenginliği taşıyan ve Türk mûsikîsi eğitiminde önemli bir role sahip sanat eserleridir. Mevlevîhâne'lerin kapatılmasına kadar olan sürede bestelendiği tespit edilmiş 46 âyîni göz önünde bulundurduğumuzda usûl ve geçki çeşitliliğinin önemli seviyelerde olduğu görülmektedir.

Bir âyînde kullanılan usûl sayısı; Birinci Selâm'da 1, İkinci Selâm'da 1, Üçüncü Selâm'da 3 olmak üzere 5'dir. Dördüncü Selâm, İkinci Selâm'la aynı usûlü kullanır.

Mevlevî Āyînleri'ndeki geçki zenginliğinin bestekârlara ve asırlara göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Dede Efendinin sadece bir Selâm'ını bestelediği Sabā-Būselik Āyîni; İkinci Selâm'ından itibaren Nevā Āyîni ile tamamlanmaktadır. İki Āyîn'in birleşmesi ile oluşan Sabā-Būselik Āyîni'nde birbirinden farklı toplam 23 makām kullanılmıştır. Makām zenginliğinin fazlaca olduğu Āyîn'ler arasında Avni Konuk'un Būselik-Aşîrān, Dede'nin Ferahfezā, Ali Nutkî Dede'nin Şevk u Tarāb Āyînleri başlarda yer almaktadır.[6]

Bunun yanında Mevlevî Âyînlerinde görülen klâsik üslûp, yani; ezgilerin sade olarak belli bir ifadeyle duyurulması, gereksiz nağmelere ve aşırılıklara yer verilmemesi, bu eserlerin her zaman olması gereken nağmelerin kılavuzu olarak görülmesine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

Arel, H.S., Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri, Hz. Onur Akdoğu, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.70

[6] Hatipoğlu, Emrah, Mevlevî Âyînleri Makamlar ve Geçkiler, Yayınevi, 2.Baskı, 2017, Ankara

Hatipoğlu, Emrah, Mevlevî Âyînleri Makamlar ve Geçkiler, Yayınevi, 2.Baskı, 2017, Ankara

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf

İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlevi Ayinleri, Altıncı Cild, İstanbul, 1934, Önsöz

İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlevi Ayinleri, Altıncı Cild, İstanbul, 1934, özsöz

Özalp, Nazmi, Türk Mûsikîsi Beste Formları, TRT Yayınları, Yayın No: 239, Ankara, 1992, s.49